

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA İRAN'DA OSMANLI-RUS MÜCADELESİNDE TAHRAN SEFARETİ'NİN ROLÜ¹

Arş. Gör. Çağdaş YÜKSEL²

ÖZET

İran üzerinde hakimiyet kurmak gerek Osmanlı Devleti gerekse Rusya için tarih boyunca büyük önem arz etmiştir. Birinci Dünya Savaşı iki devlet için bu bölgede avantaj elde etmek için önemli bir fırsat olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında şiddetlenen mücadele Bolşevik İhtilali ile birlikte bir süre için sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nin İran'da yürüttüğü bu mücadelede Tahran Sefareti büyük önem taşımıştır. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinden başlanarak Bolşevik İhtilali'ne kadar İran'da yaşanan Osmanlı-Rus mücadelesi incelenecektir. İki devlet arasında bu bölge üzerinde rekabet çok eski olmakla beraber bu çalışmada esas olarak 1913-1917 yılları arası mercek altına alınacaktır. Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde gerek Osmanlı Devleti gerekse Rusya İran üzerinde nüfuz kazanabilmek için yoğun çaba göstermişlerdir. Savaşın başlaması ile birlikte mücadele askeri çatışmaya dönüşmüştür. Zaten Birinci Dünya Savaşı sırasında İran, Osmanlı Devleti'nin ve Almanya'nın savaş planları içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle askeri mücadelenin yanı sıra Osmanlı Devleti ve Almanya İran'da çete savaşı yürütmeye çalışmış Ruslar da buna aynı şekilde karşılık vermişlerdir. İran'da uygulanan Rauf Bey projesinde ve Teşkilat-ı Mahsusa aracılığıyla yürütülen faaliyetlerde Tahran Büyükelçisi Asım Bey iletişimi sağlamakla görevlendirilmiştir. Buna ek olarak Asım Bey İran'da Rus nüfuzunu azaltmayı ve İran'ı Osmanlı Devleti'nin müttefiki haline getirmeyi denemiştir. Mücadele zaman içinde Rusya'nın lehine dönmüş ancak Bolşevik İhtilali sonrasında Ruslar, İran'da etkin konumlarını kaybetmişlerdir. Bu çalışmada söz konusu dönem içindeki mücadele, arşiv vesikaları ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Asım Bey, İran, Tahran Sefareti

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, cyuksel@pau.edu.tr

THE ROLE OF THE TEHRAN EMBASSY IN THE OTTOMAN-RUSSIAN STRUGGLE IN IRAN DURING THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

The domination over Iran was of great importance throughout history, both for the Ottoman State and for Russia. The First World War was an important opportunity for two states to gain the advantage in this region. The struggle intensified during the First World War ended for a while with the Bolshevik Revolution. In this struggle of Ottoman State in Iran Tehran Embassy had a great importance. In this work the Ottoman-Russian struggle in Iran will be examined from the beginning of the First World War until the Bolshevik Revolution. Competition over this region between two states is very old but in this study will mainly be examined period of 1913-1917. Before the First World War, both the Ottoman State and Russia had made intensive efforts to gain influence over Iran. With the beginning of the war, the struggle turned into a military conflict. Already during the First World War, Iran had an important role in the war plans of the Ottoman State and Germany. For this reason, the Ottoman State and Germany tried to carry out the gang war in Iran and Russians responded in the same way. In the Rauf Bey project, which was implemented in Iran, and the activities carried out through Teşkilat-ı Mahsusa Tehran Ambassador Asım Bey was assigned to provide communication. In addition to this, Asım Bey tried to reduce the Russian influence in Iran and tried to make Iranan ally of the Ottoman State. The struggle turned in favor of Russia over time but after the Bolshevik Revolution Russians lost their active position in Iran. In this study, the struggle within the period will be evaluated in the light of the archival documents.

Keywords: Ottoman State, Russia, Asım Bey, Iran, Tehran Embassy

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Osmanlı Devleti kritik bir durumda idi. Devlete hakim olan İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri bu savaşta mutlaka bir grubun yanında yer almak arzusunda idiler. Osmanlı Devleti'nin savaş dışı kalmasının mümkün olmadığını düşünüyorlar eğer bu başarılsa bile savaş sonrasında galip devletlerin Osmanlı topraklarını paylaşacağından endişe ediyorlardı³. Bu nedenle önce İtilaf Devletleri ile ittifak arayışına girdiler ise de bu çabaların başarısız olması nedeniyle Almanya ile ittifak antlaşması imzalamışlardır⁴. Almanya savaşın ilk aylarında sıkıntı yaşamaya başlayınca Avrupa'daki Rus askerlerinin sayısının azalması için Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi söz konusu edilmiş ancak askeri hazırlığını tamamlayamamış olan devlet bu teklife sıcak bakmamıştır. Bunun yerine Rusya'ya karşı Kafkasya'da çete faaliyetlerine başlamış ve Kafkasya'da ihtilal çıkartmayı denemiştir. Bundan kısa bir süre sonrada devlet resmen savaşa girince bu mücadeleye ordular da dahil olmuş ve mücadele daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti İran topraklarında Rusya ve İngiltere'ye karşı avantaj sağlamak için harekete geçmiştir. Bu hareket aynı zamanda İran üzerinden Afganistan ve Hindistan'a ulaşmak için de faydalı görülmüştür⁵. Bu devletler Osmanlı ve Almanya'nın savaş planlarında

³ Alpay Kabacalı, *Talat Paşa'nın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 31

⁴ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun Son Nefesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 133

⁵ Vahdet Keleşyılmaz, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 41

önemli yer tutuyorlardı. Osmanlı Devleti İran'da çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Rauf Bey Müfrezesi oluşturulmuş ve Almanlarla beraber planlanan bir operasyon hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ömer Naci Bey de benzer bir girişimde bulunmak için İran'a gönderilmiştir. Bunlar dışında Teşkilat-ı Mahsusa'nın gönderdiği bazı ajanlar Ruslara karşı faaliyet yürütmüşlerdir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti İran'da Rus ve İngiliz nüfuzunu kırarak İran'ı kendi yanına çekmeye de çalışmıştır. Bütün bu girişimlerde Tahran Sefareti ve Tahran Büyükelçisi Asım Bey önemli rol oynamıştır.

1. RAUF BEY MÜFREZESİ VE TAHRAN SEFARETİ

Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa 1914 yılı sonbaharında Rauf Bey'e İran'a gönderilecek heyetin başına geçmesini emretmiştir. Almanlarla yürütülecek bu ortak operasyonun amacı İran'ı İngiltere ve Rusya aleyhine çevirmek ve onu İttifak devletleri safına katmaktır. Bu grup ayrıca İran'da topladığı gönüllüler ile Afganistan'a ulaşacak ve Afganistan'ı savaşa sokacaktır. Afganistan'daki aşiretlerin ve Afganistan'ın desteği ile Hindistan Müslümanları ve Hindular İngiltere aleyhine isyana teşvik edileceklerdi⁶. Bu operasyon başlangıçta yeterince gizli davranılmadığı için İngiltere'nin engellemeleri ile karşılaşmıştır. Ayrıca Almanlar ile Osmanlı subayları arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır⁷. Almanlar çoğu zaman harekatı yönetmeye kalkmışlar ve sık sık mevcut plan aleyhine hareket etmişlerdir. Bu durum Rauf Bey ve İran'daki Asım Bey tarafından sık sık şikayet konusu olmuştur. Alman subaylar ise Rauf Bey ve Osmanlı subaylarından şikayetçi olmuşlardır. İstanbul'daki Alman askeri deniz ataşesi Hans Haman bu konuda Enver Paşa'ya birçok mektup göndermiştir. Enver Paşa Rauf Bey ve ekibine her seferinde Almanlarla ortak hareket edilmesi talimatını göndermiştir. İstanbul'dan Halep'e gelen müfrezeler Halep'ten Bağdat'a doğru yola çıktığında Türkler ile Almanlar yola farklı güzergahlardan devam etmeye karar vermişlerdir. Rauf Bey Güney İran'da faaliyet gösterdiğinde İngiliz yanlısı aşiretlerin saldırılarına maruz kalacak ve Almanların bu saldırılara destek vermeleri ve yarattıkları diğer sorunlar yüzünden başarısız olarak Eylül 1915'te İran'dan ayrılacaktır⁸.

Tahran Sefareti ve Tahran Büyükelçisi Asım Bey İstanbul'un emirlerini İran'da bulunan Rauf Bey'e iletmekle görevlidir. Bu nedenle Asım Bey sık sık İstanbul'a telgraf göndererek durumu nakletmiş ve Enver Paşa'nın emirlerini Rauf Bey'e ulaştırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda bu harekatın başarılı olabilmesi için İran hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuş, ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışmıştır. Ayrıca kendi fikirlerini de İstanbul'a ve Rauf Bey'e iletmekten geri kalmamıştır. Asım Bey 11 Ocak 1915 tarihli telgrafında Osmanlı Devleti'nin İran sınırında yaptığı askeri operasyonlar sırasında İran'ın işgal edileceğine yönelik söylentilerin yayıldığını ve bu durumun İran yönetimini rahatsız ettiğini, İngilizlerin bundan istifade ederek aleyhte propagandaya başladıklarını bildirmiştir. Bu nedenle Osmanlı yönetimine İran'ı rahatlatmak için girişimlerde bulunmasını tavsiye etmiştir. Aksi takdirde İran İngiliz ve Rus nüfuzuna itilmiş olacaktır⁹. İstanbul buna cevap olarak İran'ın işgali iddialarını gerçek dışı olduğunu Tahran yönetimine bildireceğini belirtmiş ve

⁶ Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi 1914-1916*, Cilt I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s. 223

⁷ Mustafa Balcioğlu, *Teşkilat-ı Mahsusa yadut Umur-u Şarkıyye Dairesi*, Dinamik Akademi Yayınları, Ankara 2011, s. 91

⁸ Sezen Kılıç, "Alman Deniz Ataşesi Humann'ın Mektuplarında Enver Paşa", *Bilig*, Sayı 77, s. 117

⁹ BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 24

Asım Bey'in de İran yönetimini teskin etmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca Asım Bey'den bu tarz rivayetlerin ortaya çıkmasını engellemesi için de çalışması istenmiştir¹⁰.

Asım Bey telgraflarında tıpkı Rauf Bey gibi Almanların zararlı faaliyetlerinden ve Rauf Bey müfrezesinin bu şartlarda başarılı olamayacağından bahsetmiş, mevcut durumun İran'da Osmanlı aleyhtarı hava yaratacağından endişe ettiğini İstanbul'a sık sık iletmiştir. 6 Nisan 1915 tarihli telgrafta Kirmanşah'ta bulunan Rauf Bey müfrezesinin malzeme sıkıntısı çektiğini ve ikmal için nasıl hareket edilmesi gerektiğini Hariciye Nezareti'ne sormuştur¹¹. Yine aynı gün gönderilen başka bir telgrafta da Rauf Bey'in İran'da topladığı gönüllülerin sayısının altı bine yaklaştığını ve bunların ihtiyaçlarının nasıl karşılanacağını İstanbul'a sormuştur. Bu telgrafta ayrıca Rauf Bey müfrezesinin Kirmanşah'ta olduğunu ve çeşitli zorluklarla mücadele ettiğini özellikle İngilizler tarafından kısırıtılan aşiretlerin saldırılarına maruz kaldığını İstanbul'a bildirmiştir¹². Enver Paşa Rauf Bey'e gönderdiği talimatta İran içinde mümkün olduğunca büyük bir kuvvet teşkil edilmesini ve Afganistan'a doğru ilerleyişin sürdürülmesini ve bu yapılırken Tahran Sefareti ile irtibatla kalınmasını emretmiştir¹³. Benzer bir emir Tahran Sefaretine de gönderilmiştir. Buna göre Rauf Bey müfrezesi ve topladığı gönüllülerin ihtiyaçlarının İran dahilinden temini için Asım Bey'den faaliyette bulunması istenmiştir¹⁴.

Asım Bey İran yönetimi ile ittifak yapılmasını ısrarla tavsiye etmiştir. Bunun gerçekleşebilmesi için Almanya ile uzlaşılmalı, kısa ve uzun vadeli hedefler belirlenmeli idi. Aksi takdirde Rauf Bey müfrezesi Afganistan'a ulaşsa bile İran'ın tarafsız olduğu sürece Afganistan'ın savaşa girmesi olanaksızdı. Nitekim İngiliz ve Rus faaliyetleri sonucu Rauf Bey müfrezesi İran'dan Afganistan'a geçememiş ve çeşitli sonuçsuz çarpışmalar sonrasında geri dönmek zorunda kalmıştır¹⁵.

2. ÖMER NACİ BEY ÇETESİ VE TAHRAN SEFARETİ

Ömer Naci Bey İttihat ve Terakki içinde önemli sayılabilecek bir kişidir. Hatip yönü ağır basan Ömer Naci Bey İttihat ve Terakki'nin iktidara gelebilmesi için önemli çaba sarf etmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girince Enver Paşa Ömer Naci'nin hitabet yeteneği sayesinde insanları etkilemesinden faydalanmayı düşünmüştür. Böylece Ömer Naci Bey yanında bazı kişilerle İran'a gönderilmiştir. Kendisine İran'da aşiretlerden gönüllüler toplayarak Ruslara karşı savaşmak görevi verilmiştir. Bunun dışında Çerkez Ethem ve diğer bazı kişiler de aynı görevle İran'a gönderilmişlerdir. Bunlar da Rauf Bey müfrezesi gibi Tahran Sefareti'nin bilgisi dahilinde hareket etmişlerdir. Ancak bunların faaliyetleri Asım Bey tarafından pek olumlu değerlendirilmemiştir¹⁶. Ömer Naci 13 Ocak 1915 tarihinde girdiği Tebriz'de Ruslarla çatıştıktan sonra mağlup olmuş ve 25 Ocak günü şehirden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu olaydan sonra çetelerle çok başarılı olamayacağını

¹⁰ BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 44 ve BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 45

¹¹ BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 7

¹² BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 9

¹³ BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 13

¹⁴ BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 15

¹⁵ Barış Metin, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleler*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 65

¹⁶ Ahmet Tetik, *a.g.e.*, s. 252

anlamış ve emrine askeri birlikler verilmesini talep etmiştir¹⁷. Asım Bey en başından ber çete faaliyetlerine karşı olmuştur. Asım Bey'e göre sabotaj ve benzeri hareketler İran kamuoyunda olumlu karşılanmamakta ve ayrıca fazla bir fayda sağlamamaktadır. Asım Bey özellikle elçilikten habersiz kişisel faaliyetlere ise kesinlikle karşı çıkmıştır.

3. TEŞKİLAT-I MAHSUSA AJANLARININ FAALİYETLERİ VE TAHRAN SEFARETİ

Teşkilat-ı Mahsusa bazı ajanlarını İran'da Ruslara karşı faaliyetler yürütmek üzere İran'a göndermiştir. Bunlardan bazıları Eylül 1914'te gönderilen Şuayb oğlu Ali Mürteza, Muhyiddin Bottay, Teymur Han, Hacı Hüseyin oğlu Nur Mehmet, Adapazarlı Cemal Efendi'dir¹⁸. Bu kişiler önce saha araştırmaları yapmışlar İran'da bir çok seyahatte bulunarak ve bölgeyi yakından inceleyerek yerel güçlerle temaslar kurmuşlardır. Daha sonra başarı için gerekli gördükleri malzeme ve para miktarını merkeze bildirmişlerdir. Tahran Sefareti bu iletişimde köprü vazifesi görmüştür¹⁹. Eski Bursa Darülmualiminin müdürü Şerif Efendi İstanbul'dan Tahran'a gönderilmiş ve Mart 1915'te Tahran'a ulaşmıştır. Burada Asım Bey ile görüşükten sonra askeri sabotajlar düzenlemek amacı ile faaliyete başlamıştır²⁰. Tahran Sefareti ile bağlantılı olarak çalışanlardan birisi de Abdurrahman Efendi olmuştur. Abdurrahman Efendi 1915 yılından itibaren İran atışe militeri Ömer Fevzi Bey'in emrinde İngiliz ve Rusların olduğu bölgelerde detaylı istihbarat çalışmaları yapmıştır. Daha sonra 1916 yılında ise Afganistan ve Türkistan'da cihat lehine propaganda faaliyetleri yürütmüştür²¹. Teşkilat-ı Mahsusa Tahran Sefareti ile iş birliği içinde Rusya'dan kaçanların İran'a ve oradan Osmanlı Devleti'ne ulaşmalarını da sağlamıştır²².

Tahran Sefareti çalışmalarını İran'ın karışık durumu nedeniyle zor şartlar altında sürdürmüştür. İngilizlerin aşiretler üzerinde nüfuz kazanmaları ve Rusların askeri faaliyetleri Tahran Büyükelçisi Asım Bey'in İran'da bir çok sıkıntı yaşamasına ve tehdit altında kalmasına yol açmıştır. Osmanlı yönetimi zaman zaman Asım Bey ve ailesinin tahliye edilmesini düşünmüş ve bazen ailesinin yeri değiştirilmiştir. Bu zor şartlar altında Asım Bey görevini en iyi şekilde yapmaya gayret etmiş ve doğru olduğunu düşündüğü fikirleri merkeze göndermiştir.

İngilizlerin Irak'taki ilerleyişi Osmanlı ordusunun Doğu Cephesindeki durumu da zaman zaman Tahran ile İstanbul arasındaki yazışmalarda konu edilmiştir.

¹⁷ Ahmet Tetik, *a.g.e.*, s. 230

¹⁸ ATASE, BDH Kol, K. 1931, D. 835, F. 17-46 ve ATASE, BDH Kol, K. 1931, D. 835, F. 17-47

¹⁹ ATASE, BDH Kol, K. 1931, D. 835, F. 17-80 ve ATASE, BDH Kol, K. 1931, D. 835, F. 17-81

²⁰ ATASE, BDH Kol, K. 250 D. 28, F. 1040-1

²¹ ATASE, BDH Kol, K. 1614, D. 27, F. 28-8

²² ATASE, BDH Kol, K. 1664, D. 27, F. 28-1

4. OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ VE TAHRAN SEFARETİ

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti İran'ı yanına çekmek ayrıca İran üzerindeki İngiliz ve Rus nüfuzunu kırmak için yoğun çalışma yapmıştır. Asım Bey ve Tahran Sefareti bunun için yoğun çaba göstermiştir. Asım Bey sık sık İran yönetimi ile görüşerek onları ikna etmeye çalışmıştır. Bu çalışmalarını da İstanbul'a bildirerek yönetimden talimat istemiştir. Asım Bey çalışmalarını bildirirken İran'ın mevcut durumu hakkında bilgi vererek hükümetin buna uygun politika oluşturmasına da yardımcı olmaya çalışmıştır.

Daha Birinci Dünya Savaşı öncesinde 1913 yılı Ekim ayında Tahran'dan gönderdiği bir telgrafta Asım Bey İngilizlerin bölgedeki aşiretleri ve şeyhleri kazanmak için yoğun çaba gösterdiklerini ayrıca Rusya'nın İran'ı işgal etmeyi planladığını İstanbul'a haber vermiştir²³. Asım Bey 14 Ocak 1915 tarihinde gönderdiği telgrafta Rusya'nın İran ve Anadolu'ya yönelik faaliyetleri hakkında bilgi verdikten sonra Rusya'nın İran'ı işgal etme niyetinde olduğunu tekrar İstanbul'a bildirmiştir²⁴. Asım Bey 17 Mart 1915 tarihli bir telgrafta ise Rusya'da faaliyet göstren bir çeteye ulaştırılmak üzere İstanbul'dan talimat istemiştir²⁵. Asım Bey 20 Nisan tarihli telgrafında İran devlet yönetimi ile yaptığı görüşmelerden İstanbul'u haberdar etmiştir. Asım Bey'e göre İran yönetimi büyük bir kararsızlık ve tereddüt içindedir. Ayrıca İran yönetimi Osmanlı çetelerinin İran içindeki faaliyetlerinden de rahatsızdır. İngilizlerin İran'daki faaliyetleri Şahı ve yönetimini tedirgin etmektedir²⁶. Asım Bey mevcut İran başbakanı Müstevveh hakkında da bir değerlendirme yapmıştır. Ona göre Müstevveh İran'ı eski geleneklere göre yönetme düşüncesinde olan biri değil tersine modern düşünceli ve İran'ın durumunu gerçekçi şekilde analiz ederek karar veren bir devlet adamıdır. Bu yüzden mevcut şartlarda akılcı hareket etmekte ve İran'ın gerçekten istiklalini arzu etmektedir²⁷. Asım Bey 27 Mayıs 1915 tarihli telgrafında İran'ın Necef bölgesinde yaşanan sorunlar hakkında bilgi vermiştir²⁸. 8 Haziran 1915 tarihli telgrafında ise güney İran'da bazı ayaklanmalar çıktığını İngilizlerin çabaları sonucu bu durumun Irak'taki Osmanlı varlığı için de tehlike yaratabileceğini belirtmiştir²⁹.

Asım Bey İran'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında karışık durumundan yararlanarak iç siyasetine de müdahale etmeye çalışmıştır. İran'da bu yıllarda bir çok hükümet görev başına gelmiştir. Her hükümet kuruluşunda İngiltere, Rusya, Almanya ve Osmanlı Devleti kendi yandaşlarını görev başına getirmek için çaba göstermişlerdir. Asım Bey İran meclisinde çalışmalar yaparak Aynüddeve hükümetinin düşürülmesini sağlayarak İngiliz ve Rus etkisini kırmaya çalışmıştır³⁰. Durumu İstanbul'a bildirmiş ve Sadrazamdan çalışmalarının desteklendiğini bildiren bir telgraf almıştır. Ayrıca Asım Bey Alman büyükelçinin çalışmalarından duyduğu rahatsızlığı belirtmiş ve İstanbul'dan bu yolda çalışma yapılacağıının sözünü almıştır³¹.

23 BOA, HR SYS, D. 2316, G. 14, 3

24 BOA, DH ŞFR, D. 47, G. 73, 1(1)

25 BOA, DH ŞFR, D. 47, G. 187, 1(1)

26 BOA, HR, SYS, D. 2337, G. 3, 1 ve BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 3

27 Tetik, a.g.e., s. 233

28 BOA, HR SYS, D. 2316 G. 15, 5

29 BOA, HR SYS, D. 2316, G. 15, 3

30 BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 68 ve BOA, HR SYS., D. 2337, G. 12 69

31 BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 41 ve BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 42

İngiliz ve Ruslar baskı yaparak Müstevveh'in hükümet kurmasına engel olmaya çalışmışlardır. Kazvin'de bulunan Rus kuvveti Tahran'a doğru harekete geçmiştir³². Asım Bey ise bu durum karşısında yaptıklarını 8 Ağustos tarihli telgraf ile İstanbul'a bildirmiştir. Telgrafta Asım Bey Şah ile görüşüp onu İngiliz-Rus baskısına direnmeye davet ettiğinden ve İran yönetimini bu askeri hareketin bir blöf olduğuna ikna ettiğinden bahsetmiştir. Böylece Asım Bey'in yöreklendirmesi ile Müstevveh hükümeti kurulmuş ve Rus askerleri Kazvin'e geri dönmüşlerdir³³. 9 Ağustos tarihli telgrafında ise Alman büyükelçi Reuss'un faaliyetlerinden şikayet etmekte ve onu Ruslarla gizli görüşmeler yapmakla suçlamaktadır³⁴.

Asım Bey İran ile ittifak yapılması konusunda da görev almıştır. İstanbul'a gönderdiği telgrafta İran yönetiminin taleplerini aktarmıştır. Asım Bey'e göre İran, toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını garanti eden, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın da katıldığı bir antlaşmayı imzalamaya hazırdır. Ancak bu antlaşma ile birlikte bir miktar borç, tüfek, top ve cephane temin edilmelidir³⁵. Ancak Almanya'nın İran'ın toprak bütünlüğünü garanti etmeye yanaşmaması yüzünden görüşmeler sıkıntıya girmiştir³⁶. Bu sorun ve aradaki anlaşmazlıklar yüzünden ittifak gerçekleşmemiştir. Müsteşar Safa Bey'in de Alman siyaseti hakkındaki fikirleri Asım Bey ile örtüşmektedir. Safa Bey'e göre Almanların İran'daki siyaseti İran'ın şimdiki ve gelecekteki çıkarlarını umursamadan sadece Alman çıkarlarını temin etmektedir. Amaçları komutanlıkları ele geçirerek İran'da askeri bir diktatörlük kurmak ve gelecekte İran'a tamamıyla hakim olmaktır³⁷.

Osmanlı ve Almanya'nın ittifak çabaları sonucunda İngiltere'nin teşviki ile Rus ordusu harekete geçerek 7 Kasım tarihinde Tahran'a yürümüştür. Bunun sonucunda İran yöneticilerinin bir kısmı Kum şehrine çekilmiştir. Burada Nizamüs Saltana liderliğinde Rus karşıtı bir hareket oluşturulmuştur. Bu yapı Osmanlı ve Almanya tarafından tanınmış ve ilişkiler onunla sürdürülmüştür³⁸. Bu grup Rus ordusu karşısında zor durumda kalınca önce Kirmanşah'a oradan Irak'a çekilmiştir. Hatta Enver Paşa ile Nizamüs Saltana'nın temsilcileri arasında 25 Mayıs 1916 tarihinde Almanlardan gizli bir ittifak bile imzalanmıştır³⁹. Bolşevik ihtilaline kadar İran genelde Rus işgalinde kalmıştır. Rusya'nın savaştan çekilmesinden sonra da İran ile kesin bir ittifak antlaşması imzalanamamış ve İran savaş dışında kalmıştır.

32 Ahmet Tetik, a.g.e., s. 242

33 BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 49 ve BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 50

34 BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 51

35 BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 30

36 Kürşad Karacagil, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'la İttifak Kurma Arayışları", OTAM, S. 36, Ankara 2014, s. 103

37 BOA, HR SYS, D. 2339, G. 74, 4

38 Kürşad Karacagil, a.g.m., s. 107

39 Kürşad Karacagil, a.g.m., s. 109

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı sırasında İran gerek Almanya'nın ve gerekse Osmanlı Devleti'nin savaş planları içinde önemli yer tutmaktaydı. Bunun doğal sonucu olarak İngiltere ve Rusya'da İran'a savaş boyunca büyük önem vermişlerdir. Zaten Kafkasya ve İran için Osmanlı Devleti ve Rusya arasında tarihi bir rekabet de mevcuttur. Bütün bunlar Osmanlı yöneticilerini İran üzerinde çeşitli girişimlerde bulunmaya itmiştir. Bu girişimlerin hepsi de Tahran Sefareti ile ilişki içinde olmuştur. Gerek Rauf Bey müfrezesi gerekse Ömer Naci çetesi veya Çerkez Ethem çetesi gibi çeteler faaliyetlerini Tahran Sefareti ile koordineli olarak yürütmüşlerdir. Ruslara ve İngilizlere karşı mücadele eden bu çeteler Tahran Sefareti ile ilişki içinde hareket etmişlerdir. Tahran Büyük Elçisi Asım Bey İstanbul'un emirlerini çete liderlerine iletirken onların ihtiyaçlarını ve taleplerini de İstanbul'a aktarmıştır. Asım Bey İran'da Ruslara karşı çalışan Teşkilat-ı Mahsusa ajanlarının faaliyetleri sırasında da benzer bir vazife üstlenmiştir. Bunun dışında Asım Bey zaten görevi dolayısıyla İran ile yürütülen diplomatik ilişkilerde önemli bir rol oynamıştır. Asım Bey İran'da Rus ve İngiliz nüfuzunu kırarak İran'ı Osmanlı safına katabilmek için oldukça uğraşmıştır. Ancak İran topraklarında çetelerin ve ajanların faaliyetleri İngilizlerin ve Rusların önlemleri sonucunda arzu edilen neticeyi vermemiştir. İran ile bir ittifak yapılması fikri de hayata geçirilememiştir. İran'ın Rusya tarafından işgal edilmesi Osmanlı Devleti'nin projeleri önüne büyük bir set çekmiştir. Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yaşanan anlaşmazlıklar da İran'da yapılan girişimlerin başarısız olmasına yol açmıştır.

KAYNAKÇA

BALCIOĞLU Mustafa, *Teşkilat-ı Mahsusa yadut Umur-u Şarkiye Dairesi*, Dinamik Akademi Yayınları, Ankara 2011

KABACALI Alpay, *Talat Paşa'nın Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000

KARACAGİL Kürşad, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin İran'la İttifak Kurma Arayışları", *OTAM*, S. 36, Ankara 2014, s. 95-116

KELEŞYILMAZ Vahdet, *Teşkilat-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999

KILIÇ Sezen, "Alman Deniz Ataşesi Humann'ın Mektuplarında Enver Paşa", *Bilig*, Sayı 77, s. 109-130

METİN Barış, *Birinci Dünya Savaşı'nda İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

ORTAYLI İlber, *İmparatorluğun Son Nefesi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014

TETİK Ahmet, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umur-ı Şarkiye Dairesi) Tarihi 1914-1916*, Cilt I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014

Arşiv Belgeleri

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi (ATASE), Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu (BDH Kol), Klasör (K). 1931, Dosya (D). 835, Fihrist (F). 17-46

ATASE, BDH Kol, K. 1931, D. 835, F. 17-47

ATASE, BDH Kol, K. 1931, D. 835, F. 17-80

ATASE, BDH Kol, K. 1931, D. 835, F. 17-81

ATASE, BDH Kol, K. 250 D. 28, F. 1040-1

ATASE, BDH Kol, K. 1614, D. 27, F. 28-8

ATASE, BDH Kol, K. 1664, D. 27, F. 28-1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Siyasi (HR SYS), Dosya (D). 2337, Gömlek (G). 3, 24

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 44

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 45

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 7

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 9

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 13

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 15

BOA, HR SYS, D. 2316, G. 14, 3

BOA, Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH ŞFR), D. 47, G. 73, 1(1)

BOA, DH ŞFR, D. 47, G. 187, 1(1)

BOA, HR, SYS, D. 2337, G. 3, 1

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 3, 3

BOA, HR SYS, D. 2316 G. 15, 5

BOA, HR SYS, D. 2316, G. 15, 3

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 68

BOA, HR SYS., D. 2337, G. 12 69

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 41

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 42

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 49

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 50

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 51

BOA, HR SYS, D. 2337, G. 12, 30

BOA, HR SYS, D. 2339, G. 74, 4